

UNELMIA JA UNELMIEN RAUNIOITA:

Lapin matkailun perusta valettiin Petsamon tiellä

Seppo J. Partanen

Matkailusta on lyhyessä ajassa tullut Lapin elämän ja elinkeinojen veturi. Tähän asemaan se on noussut viimeisen parinkymmenen vuoden aikana. Suurinta osaa matkailijoista ajaa Lappiin se sama luonnon ja maiseman mystiikka, joka sai maailman matkakirjailijat pohjoisen kairoille 200-300 vuotta sitten. Silloin tehtiin kautta maailman tunnetuksi yötön yö, revontulet, suuri luonto, tunturit, kaamos, porot, vuodenaikojen rajut vaihtelut. Eihän siihen ole oikeastaan tarvinnut panna päälle muuta kuin hyvät palvelut!

Mistä kaikki lopultakin sai alkunsa? Mikä käynnisti sen prosessin, joka muutti Lappia lähes yhtä paljon kuin jääkausien vetäytyminen vuosituhansia sitten?

70 vuotta sitten 1930-luvulla Lapin matkailu eli suurta nousukauttaan. Vuosisatoja uinunut köyhä ja tietön Ultima Thule, uloin Pohjola, oli heräämässä uuteen aikaan. Jäämeren tie Sodankylästä Ivalon kautta Petsamoon antoi siihen sysäyksen 1910-luvulla. Tien myötä syntyivät kestiekievarit ja matkailumajat, rakennettiin Pohjanhoviin, Pallak-

sen ja Liinahamarin hotellit, viitoitettiin retkireittejä, pystytettiin autio- ja hiihtomajoja.

Unelmat olivat raunioina muutaman vuoden kulluttua. Talvisota, jatkosota ja lopulta Lapin sota hävittivät kaiken: tiet, sillat, rakennukset. Jäljelle jäi vain usko huomiseen. Monet Lapin matkailun keskeiset vetovoimatekijät olivat hyvällä alulla 1930-luvun lopulla: lentoliikenne, laskettelu, tunturihiihto, porosafarit, opaspalvelut, urheilukalastus, pakettimatkat jne. Kesti 40-50 vuotta ennen kuin matkailu-unelmat lopulta toteutuivat vuosituhannenvaihdetta lähestyttäessä.

Petsamosta kaikki alkoi

Äskettäin itsenäistynyt Suomi sai vuosisatoja haaveilemansa yhteyden valtamerelle, kun Petsamo liitettiin siihen Tarton rauhassa 1920. Maantietä sinne oli ryhdytty rakentamaan keisarin mahtikäskyllä jo edellisellä vuosikymmenellä. Tämä on selkeä Lapin matkailupalvelujen nollapiste.

Suomen Matkailijayhdistykselle annettiin tehtä-

LISTAUS SMY/SML:N MAJATOIMINNASTA LAPISSA

1921-1944	Kolttaköngäs, hotelli	Petsamo	1937-1986	Inarin hotelli	Inari
1924-1944	Virtaniemen maja	Inari	1937-2001	Kilpisjärven retkeilymaja	Enontekiö
1924	Höyhenjärven maja	Inari	1937-1944	Ounastunturin maja	Enontekiö
1924-1990	Ivalon vanha maja	Inari	1938-1997	Pallastunturi	Kittilä
1926-1929	Pitkäjärven maja	Inari	1938-1944	Hetan maja	Enontekiö
1928-1939	Yläluostarín maja	Petsamo	1949-1966	Vuotson maja	Sodankylä
1929-1931	Trifonan maja	Petsamo	1949-1985	Kaunispään alamaja	Inari
1930-1944	Alakönkään autiomaja	Petsamo	1949-1997	Kilpisjärven hotelli	Enontekiö
1930-1944	Ivalon uusi maja	Inari	1951	Ailigas	Utsjoki
1931-1939	Vaitolahti	Petsamo	1959-1983	Kaunispään ylämaja	Inari
1932-1944	Liinahamari	Petsamo	1959-1995	Utsjoen maja	Utsjoki
1935-1944	Lohilinnan maja	Petsamo	1963-1997	Hetan hotelli	Enontekiö
1936-1944	Nurmensetin turvekammi	Petsamo	1975-1983	Laanihovi	Inari
1936-1997	Pohjanhovi	Rovaniemi	1976-1986	Kultakero	Pelkosenniemi
1936-2002	Kukasjärvi	Kittilä			

väksi kehittää Petsamon matkailua. Asiaan ikään kuin itsestään ja sisään rakennettuna kuuluivat myös koko Jäämeren tien matkailupalvelut. Yhdistyksellä ei ollut tuossa vaiheessa kovin laajaa kokemusta palvelujen tuottamisesta. Koli oli tullut yhdistyksen hoitoon 1921, Vaalassa oli avattu hotelli ja harjoitettiin koskiveneliikennettä, joiden lisäksi Lohmissa oli saaristomatkailukeskus ja Suursaaressa kasino.

Koko suomalainen yhteiskunta oli tuolloin tuke-
massa Matkailijayhdistystä, sillä matkailu koettiin tärkeäksi osaksi suomalaisen identiteetin rakentamista. Tien rakentajat pystyttivät myös kestikieva-
reiden ja matkailumajojen ketjun. Kievarit annettiin huutokaupalla sille, joka antoi halvimman tarjouksen kyydityksistä ja majoittamisesta, matkailumajat sai Matkailijayhdistys hoidettavakseen.

Valtio luovuttiin Petsamon Kolttaköncäällä sijainneen ja hotelliksi alun perin suunnitellun laivayhtiön pääkonttorin yhdistyksen hoidettavaksi 1921. Yhdistys antoi majan vuokralle liikemies ja kirjailija Eero Lampiolle, kunnes rohkeni ottaa sen itselleen vuonna 1924. Tästä alkoi Matkailijayhdistyksen pioneerityö Lapin matkailun rakentamiseksi ja sitä kesti vuosituhanen loppuun.

Pyhän maan kirous

Kolttaköncään eli Boris Glebin maja joutui ensimmäisenä kokemaan pyhän maan kirouksen, joka myöhemmin on toistunut monen muun Lapin matkailurakennuksen kohdalla. Kolttaköncään suuri puurakenteinen hotelli tuhoutui tulipalossa 24. kesäkuuta 1937. Samalle paikalle valmistui uusi Aulangon, Pohjanhovin ja Pallaksen tyylinen funkkishotelli eduskunnan 1,3 miljoonan markan tuella 8.4.1939. Norjalaiset polttivat tämän rakennuksen tammikuun alussa 1940 neuvostojoukkojen lähes-
tyessä Suomen rajaa talvisodan loppuvaiheessa.

Kolmas Kolttaköncään hotelli rakennettiin Saksan ilmavoimien eli Luftwaffen voimin ja sen rakennuskustannukset olivat 4,2 miljoonaa markkaa. Rakennus valmistui vuoden 1943 alussa, ja se vuokrattiin Saksan armeijalle. Pyhän maan kirous ei jättänyt sitäkään rauhaan. Se tuhoutui lopulta Lapin sodan aikana.

”Pyhälle maalle rakensitte, ei tule säilymään” oli eräs munkki varoittanut jo ensimmäisen hotellin avajaisissa. Kirous toteutui kaikkien SMY:n majojen kohdalla eikä siltä myöhemmin välttynyt niiden Matkailuliitoksi muuttunut perijäkään.

Kolttaköncään puusta rakennettu hotelli, joka paloi vuonna 1936. Kuvan otti C. Wolter Stenbäck.

Uskon ja unelmien aika

Rohkeimmatkin unelmat Lapin matkailun nousesta alkoivat toteutua 1930-luvun alussa. Petsamon tie valmistui Liinahamariin saakka, jonne rakennettiin syväsatama ja uusi matkailuhotelli. Liikenne Liinahamarin ja Rovaniemen välillä oli ennennäkemättömän vilkasta ja se vauhdittui nikkeli-kaivoksen avauduttua vuosikymmen puolivälissä.

Matkailijayhdistys ryhtyi suurisuuntaisiin hankkeisiin koko Lapin matkailun kehittämiseksi. Mittavin niistä oli Pallastunturin matkailuhotellin rakentaminen tiettömään tunturimaahan. Rovaniemelle puuhattiin yhdessä Alkon kanssa kansainvälistä hotelli Pohjanhovia. Koska Lapin hotellit ja matkailumajat olivat tuolloin ruuan suhteen pitkälle omavaraisia, sisältyi jokaiseen rakennusohjelmaan myös tallien, navetoiden ja sikaloiden pystyttäminen. Pohjanhovin kylkiäiseksi hankittiin sikalaksi ja henkilökunnan majoittamiseksi Ranta-Karvo niminen tila Kemijoen rannalta. SMY lisäsi myös omaa panostustaan matkailukohteiden hankkimisessa ja rakentamisessa. 15 miljoonan markan obligaatiolainaa käytettiin Pallaksen ja Inarin hotellien rakentamiseen, Kilpisjärven ja Ounastunturin retkeilymajoihin, Lohilinnan kalastusmajaan, Suursaaren kasinoon, Finlandia-hotelliin sekä Karlbergin (Aulangon) ja Kukasjärven tilojen ostoon.

SMY:n majapaikoissa kertyi 1926 yöpymisiä 6.500. Vuonna 1943 yöpymisiä oli 22 kertaa enemmän eli 142.989. Tunturihiihto, laskettelu, porosafarit, eräretkeily, automatkailu, lentoliikenne ja monet muut matkailumuodot olivat hyvällä alulla 1930-luvun lopulla, mutta kehitys pysähtyi sodan jalkoihin. Pallaksella oli avausvuonna 1938 kaikkiaan 7.429 yöpymistä, ja vuonna 1943 määrä nousi 31.497 yöpymiseen, joista lähes kaikki saksalaisia.

Unelmien ja muistojen raunioilla

Unelmista oli vain rauniot ja muistot jäljellä loppuvuodesta 1944. Saksalaiset olivat vetäytyneet Lapista jättäen jälkeensä poltetun ja miinoitetun maan. Takana oli kolme sotaa, lyhyt ja kiihkeä välirauhan aika sekä viisi sotavuotta. Loppua lukuun ottamatta tuo aika loppujen lopuksi oli Matkailijayhdistykselle antoisa ja vähintäänkin erikoislaatuinen. Majojen ja hotellien käyttöasteet olivat korkealla eikä markkinointikuluja juurikaan ollut. Sen takasi Saksan armeija.

Sotien tapahtumat SMY:n majoilla olivat dramaattisia. Tässä joitakin poimintoja hallituksen

pöytäkirjoista:

- 10.2.1940 Pojanhovissa sijainnut sotasairaala on siirretty muualle, ilmapommituksessa 21.1.40 tuhoutuivat alakerran ikkunat.

- 10.2.1940 Pallastunturin matkailumajalle on siirtynyt eräs virasto. (Lapin lääninhallitus siirrettiin turvalliseen paikkaan Rovaniemeltä talvisodan jaloista, mutta asia oli niin salainen, ettei sitä voinut kirjata pöytäkirjaan.)

- 4.7.1941 Ivalon majan vanha rakennus SMY:n hallussa, uusi henkilökunnan rakennus saksalaisille ja uusi majoitusrakennus sotasairaalana.

- 5.5.1941 Virtaniemen maja tuhoutui ilmapommituksessa 29.2.40. Jäljellä ovat: ns. reviisorin kämppeä, saunarakennus, renkitupa ja aitta sekä SMY:n omistama 2-huoneinen kesämökki. Navetta vaurioitunut, irtaimisto paloi miltei kaikki.

- 8.12.1941 Pallastunturin hotelliin majoitetaan saksalaisia sotilaita hyvää korvausta vastaan.

- 12.12.1942 Liinahamarin majan kranaattitulessa keittäjä Hilja Kotilainen sai surmansa ja kolme haavoittui. Majassa ikkunat rikki. 20.12.42 Sotatoimien vuoksi toiminta supistetaan virvoketarjoiluun. Henkilökunnalle 50 % palkanlisä palveluksesta sotatoimialueella.

- 11.1.1940 Yläluostarin maja irtaimistoinen tuhoutunut sodassa. Majan polttivat meikäläiset. Sauna vain jäi tuhoutumatta.

”Uuden sodan johdosta kärsittiin kirveleviä aineellisia vaurioita erityisesti Lapissa, missä yhdistyksen kaksi vuosikymmentä kestäneiden sitkeiden ponnistelujen tulokset, uljas matkailumajojen ja hotellien verkko, tuhottiin täydellisesti”, kuitataan sodan tuhot SMY:n vuosikertomuksessa vuodelta 1944.

Kohtaaminen Inarissa

Kaksi Lapin matkailun rakentajaa kohtasi sattumalta poltetun Inarin kirkonkylän raunioilla kesällä 1945. Toisella oli takanaan merkittävä elämäntyö Lapin matkailun alullepanijana, toisella edessään suuri tulevaisuus tiedemiehenä, kirjailijana, ministerinä ja akateemikkona. Molempia yhdisti Suomen Matkailijayhdistys, jonka palveluksessa he olivat olleet. 61-vuotias C. Wolter Stenbäck oli vuodesta 1921 toiminut yhdistyksen pääsihteerinä ja hänen johdollaan luotiin Lapin ja Petsamon matkailupalvelut. Yllättäen hän erosi ja vetäytyi erakoksi Inarin Sotkaniemeen keväällä 1940, ehkä talvisodan pettymysten tähden. 33-vuotias Ilmari Hustich puolestaan oli toiminut yhdistyksen toimitussihteerinä ja

C. Wolter Stenbäck - Matkailijayhdistyksen pitkäaikainen pääsihteeri. Hän oli luomassa Lapin matkailun infrastruktuuria ja joutui näkemään sen tuhoutumisen.

palasi metsätutkimusmatkalta Utsjoelta. Näin Hustich kuvaa tapaamista kirjassaan "Tuhottu tulevaisuuden Lappi":

"Saksalaiset olivat rakentaneet betonisillan Juutanjoen väkevän virran yli, mutta nyt oli sillarakennus luonnollisesti räjäytettynä koskessa. Puoli komppaniaa tammisaarelaisia romunkerääjiä käytti sillankehysiksi uimahallina. Virran toiselta rannalta välkähteli joitakin tulia. Kymmenkunta inarilaista oli juuri kyyditty Inarin kirkonkylään tai oikeammin sanottuna rauniokasalle, jossa Inari oli ennen ollut. Kaikki oli poltettu poroksi. Joitakin parakkeja oli pystytetty, ja entisen matkailumajan kellariin oli sijoitettu kauppa ja postikonttori.

Joskus tapaa tuttaviani mitä sopivimmilla paikoilla. Inarin matkailumajan raunioilla istui mies, joka oli kerran rakentanut Inarin matkailumajan samoin kuin muutkin pohjoisessa olevat matkailumajat. Hän tunsi ne sisältä ja ulkoa, hän tunsi jokaisen sadoista niiden palveluksessa olleista henkilöistä ja tiesi tarkasti, miten huonekalut olivat olleet sijoitetut. Varmalla maulla ja erehtymättä tuntien, mitä ulkomaalaiset matkustajat halu-sivat, hän oli huolehtinut matkailumajoistamme murroskautena, jolloin matkailu kehittyi aatteellisesta liikkeestä maalemme suurimerkitykselliseksi liikeyritykseksi. Nyt oli kaikki poltettu Pallastunturin hotellista pohjoisesta Pohjanhoviin asti etelään. Wolter Stenbäck oli juuri tullut Inariin Sotkaniemestä, jossa hän oli voinut todeta, että seinät olivat jäljellä, mutta että

kaikki oli talven kuluessa tapahtuneiden monien ryöstövierailujen jälkeen kuin Augiaan tallissa. Arvokkain irtaimisto oli poissa, sieltä kuten kaikkialta muualtakin. Joimme teetä rannalla rojun keskellä. Koski kuohui kuten se oli kuohunut vuosituhansia. Uudet parakit loistivat auringossa. Uusi Inari alkoi hahmottua. Sitten oli vain noustava Stenbäckin vuokraamaan kuorma-autoon ja lähdettävä huristamaan yötä myöten kohti etelää Rovaniemelle."

Stenbäck oli matkalla Inarista Hämeenlinnan, jossa hän toimi pari vuotta hotelli Aulangon toiminnan uudelleen käynnistäjänä sotavuosien jälkeen.

Sota oli juuri päättynyt maailmalla. Suuri osa Eurooppaa oli raunioina kuten koko Lappikin, Petsamo oli menetetty ja melkoinen osa Matkailijayhdistyksen toimipaikoista oli jäänyt rauhanteossa uuden rajan tuolle puolen. Vajaa vuosi aiemmin Saksan armeija oli kulkenut halki Inarin jättäen jälkeensä poltetun ja miinoitetun maan. Ystävistä oli tullut vihollisia, tuottavista asiakkaista tuhon enkeleitä. Kaikki tapahtui hyvin nopeasti.

Tuhon aikataulu

Suomi solmi aselevon Neuvostoliiton kanssa 4. syyskuuta 1944 ja alkoi siirtää joukkojaan pohjoiseen, jossa oli noin 200.000 saksalaista sotilasta. Nämä aloittivat vetäytymisen ja suomalaiset seurasivat. Kolmisen viikkoa sujui sopuisasti kunnes venäläisten kovan painostuksen alla suomalaiset aloittivat sotatoimet Kemissä 27.9. Tästä alkoi Lapin tuhoaminen, joka muuttui totaaliseksi Rovaniemellä pari viikkoa myöhemmin. Marraskuun 20. päivänä suomalaiset valloittivat Utsjoen ja Karigasniemen, mutta Käsivarressa Lapin sota jatkui kevääseen 1945.

Hotelli Pohjanhovin tyhjentäminen aloitettiin syyskuun puolivälissä ja se suljettiin 23.9. kello 15. Suomalaiset valloittivat Rovaniemen 16.-17. lokakuuta, jolloin kauppala oli savuavina raunioina. Pohjanhovi oli räjäytetty 12. lokakuuta. Vuotsossa ja Tankavaarassa taisteltiin viikon päästä ja Kainispäällä 1.-2. marraskuuta. Parin päivän kuluttua oltiin poltetussa Ivalossa, jonka vanha maja oli toiminnassa vielä silloin, kun Rovaniemellä taisteltiin. Petsamon tien risteyksessä poltetun matkailumajan vierellä koettiin jännittäviä hetkiä, kun ilmavalvonta oli havainnut suuren joukon neuvostosotilaita lähestyvän idästä. Pelättiin Neuvostoliiton toteuttaneen uhkauksen "auttaa" suomalaisia saksalaisten karkottamisessa. Siitä ei kuitenkaan ollut kysymys,

vaan oli tultu vapauttamaan omia sotavankeja Ivalon läheisyydessä olleilta vankileireiltä.

Inarin maja oli suljettu 12. syyskuuta ja osa irtaimistoa ehdittiin kuljettaa turvaan, kaksi kuukautta myöhemmin maja oli raunioina. Lapin majojen tyhjentäminen oli aloitettu Petsamosta jo syyskuun alussa. Kolttakönkäältä henkilökunta poistui 5. syyskuuta ja Liinahamarista neljä päivää myöhemmin. Vain vähäinen osa irtaimistoa ehdittiin pelastaa. Evakuoitu omaisuus kuljetettiin Aulangolle, mutta sitä löytyi myöhemmin junavaunuista ja asemaravintoloiden varastoista eri puolilta maata.

Pallaksen hotelli oli ollut monta vuotta pääasiassa saksalaisten upseerien lomakäytössä. Hotellin evakuointi aloitettiin syyskuun loppupuolella ja suuri osa irtaimistoa ehdittiin kuljettaa Ruotsin Matkailijayhdistyksen varastoihin. Saksalaiset räjäyttivät heille tutuksi tulleen hotellin 26.10.1944. ”Pallas oli noussut taihvale”, kuvasi tapahtumaa poromies, joka katseli räjähdystä tunturista. Kohtaan jälkeen savusivat Pallasjärven ja Ounastunturin matkailumajat.

Saksan hakaristolippu oli liehunut Pallaksella ensi kerran uuden hotellin vihkiäisjuhlassa 7.3.1938 kutsuvieraspyödyssä, jossa istuivat äskettäin vihiytyt kirjailija Lieselotte Gattwinkel ja valokuvaaja, toimittaja ja ehkä salainen agentti Vitalis Pantenburg. Sotavuosina Saksan armeija oli ollut hyvä asiakas ja tuskin kukaan osasi tuolloin aavistaa, miten traagisesti ystävyys päättyisi.

Majatkin matkailivat

Saksalaiset joukot vetäytyivät Käsivarren Lätäse- non asemista tammikuun 12. päivä 1945 Kilpisjär- velle, jota he pitivät hallussaan huhtikuun lopulle asti. Suomen osalta Lapin sota päättyi 27.4.1945, jolloin oltiin Kolmen valtakunnan rajapyykillä.

Kilpisjärven rannalle 1937 rakennettu retkeily- maja oli saksalaisten toimesta purettu keväällä ja siirretty Norjan puolelle tulliaseman läheisyyteen upseerikanttiiniksi. Hitler teki itsemurhan 30. huhtikuuta 1945 ja maailmansota päättyi 8. toukokuuta Saksan antautumiseen. Norjalaiset ottivat yhteyttä suomalaisiin rajavartioiden, joiden toimesta retkeilymajan hirret siirrettiin takaisin Suomen puolella ennen lopullista rauhantekoa.

Pitemmän matkan teki räjäytetyn Pohjanhovin raunioiden keskelle majoitustiloiksi siirretyt parakit. Elementtirakenteisia parakkeja Lappi oli saksalais- ten aikana täynnä, sillä niitä käytettiin armeijan ja

sotavankien majoitukseen, sairaaloina, kanttineina, esikuntina jne. Suurin osa parakeista oli Lapin sodas- sa poltettu, mutta jokunen löytyi ehjänä ja siirrettiin Pohjanhovin majoitustiloiksi. Hotellin myymäläsiipi oli säilynyt tuholta niin hyvin, että se pystyttiin kun- nostamaan ravintolaksi, joka avattiin vuoden 1945 alussa. Kesäkuussa parakkiin pystyttiin jo majoitta- maan 28 ihmistä, jonka lisäksi matkailijoiden käytös- sä oli kellaritiloihin kunnostettu 1. luokan ravintola sekä alkuvuodesta avattu kansanravintola.

Uuden Pohjanhovin suunnittelu aloitettiin välit- tömästi. Syyskesällä -45 raivattiin raunioita ja otet- tiin kaikki käyttökelpoinen rakennusmateriaali tal- teen. Uusia parakkeja pystytettiin henkilökunnan ja rakennustyöväen tarpeisiin sekä Alkon myymäläti- loiksi. SMY:n oma arkkitehti, Aulis E. Hämäläinen, sai nopeasti aikaan uuden hotellin luonnospirus- tukset, joihin sisältyi majoitustilaa 165 ja ravinto- lapaikkoja 555 vieraille. Uusi Pohjanhovi avattiin elokuussa 1937.

Rakennusmateriaalista oli huutava pula sotien jälkeen ja majoitustiloista kova kysyntä kaikkialla. Niinpä Pohjanhovin majoitusparakit joutivat mat- kailemaan. Yksi niistä siirrettiin Kilpisjärvelle ja siinä oli majapaikkoja 12 henkilölle, ruokasali 47 ihmiselle sekä keittiö, toimisto ja huoneita henkilö- kunnalle. Tästä alkoi Kilpisjärven nykyisen hotellin elinkaari.

Toinen parakki kuljetettiin Kaunispään ja Uru- pään väliseen kuruun valtatie ja Kaunispääojan vierelle. Parakissa oli iso oleskeluhuone pystyuu- neineen, sen sivulla makuutiloja kerrossängyissä, keittiö ja siitä elämänluukku tuvan puolelle sekä keittiö, erillinen sauna ja ulkovarasto. Kaunispään Alamaja aloitti toimintansa keväällä 1949 Saari- selän ensimmäisenä majapaikkana sotien jälkeen ja siinä pystyi majoittumaan 27 ihmistä. Maja oli yleisessä käytössä 1960-luvun loppupuolelle saak- ka, jonka jälkeen se toimi Lappiin suuntautuvien ohjattujen eräretkien lähtö- ja paluupaikkana. Maja purettiin 1984. SMY:n arkkitehti Jouko V. Ylihannu suunnitteli paikalle uuden matkailumajan, jota ei koskaan toteutettu.

”Matkailijayhdistys on menettänyt sodan johdos- ta kaikkiaan 17 toimipaikkaansa... Raskain on La- pin osa, jossa yhdellä iskulla on menetetty kaikki: majoituspaikoissa oli yösijoja yhteensä lähes 800, nyt ei käytännöllisesti katsoen yhtään.

Nyt on aloitettava alusta. Ja me aloitamme.” Näin kertoo Suomen Matkailu joulukuussa 1944 ilmesty- neessä numerossaan.